UDK: 355.40(497.5)"1951/1965"
272(497.5)"1951/1965"
Izvorni znanstveni članak
Primljeno: 25. 9. 2020.
Prihvaćeno: 19. 12. 2020.
DOI: https://doi.org/10.22586/csp.v53i3.12046

Operativne mjere komunističkih represivnih službi prema Katoličkoj crkvi u Hrvatskoj od 1951. do 1965. godine*

MIROSLAV AKMADŽA
Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje
Slavonski Brod, Hrvatska
akmadza@isp.hr

Autor u radu na temelju dostupne arhivske građe i relevantne literature analizira metode djelovanja komunističkoga represivnog aparata u Narodnoj Republici / Socijalističkoj Republici Hrvatskoj protiv Katoličke crkve od 1951. do 1965. godine. U radu se prvi put navode brojčani podaci o suradnicima Udbe iz crkvenih redova te organizacija i pojedinaca usko povezanih s Katoličkom crkvom.

Ključne riječi: Udba; Katolička crkva; Hrvatska; komunistički režim

Udbine procjene neprijateljske djelatnosti katoličkoga svećenstva

Ukidanjem i zabranom političkih stranaka te uspostavom jednopartijskoga sustava, tj. komunističke diktature, Katolička crkva smatrana je jednim od ključnih neprijatelja komunističkoga režima. Svrstana u neprijatelje, Crkva je tako postala stalnim predmetom rada komunističkoga represivnog sustava, ponajprije Uprave državne bezbjednosti (UDB, dalje: Udba). Kako je Udba prepoznavala i procjenjivala „neprijateljsku aktivnost" Crkve, vidljivo je iz raznih njezinih dokumenata, posebice redovitih godišnjih izvješća i raznih elaborata, u ovom slučaju na području Narodne Republike (NR), odnosno Socijalističke Republike Hrvatske. Razdoblje koje obuhvaća ovaj rad počinje 1951., kada, nakon što je Udba manje-više obavila glavni dio posla na razotkrivanju informbiroovaca, Katolička crkva postaje glavni predmet njezina interesa. To će kulminirati 1952., kada državne vlasti donose ključne mjere na štetu Crkve, tj. izbacuje se vjeronauk iz državnih škola, Katolički bogoslovni fakultet sa Zagrebačkoga sveučilišta, a Jugoslavija prekida diplomatske odnose sa Sve-

* Ovaj rad nastao je u sklopu istraživačkoga projekta "Rat, žrtve, nasilje i granice slobode u hrvatskoj povijesti 20. stoljeća" (IP-2019-04), kojega financira Hrvatska zaklada za znanost.

tom Stolicom. Sve to vrijeme, posebice 50-ih godina, glavno crkveno-državno sporenje vodit će se o staleškim svećeničkim udruženjima, koja je država poticala s ciljem razbijanja crkvenoga jedinstva, pri čemu je Udba imala jednu od glavnih uloga, a čemu su se biskupi u Hrvatskoj snažno opirali. Razdoblje obuhvaćeno ovim radom završava 1965., tj. godinom uoči potpisivanja *Protokola* o normalizaciji odnosa između Svete Stolice i Jugoslavije, nakon čega će doći do blagoga smirivanja napetosti u crkveno-državnim odnosima.[1]

Iz Udbinih redovitih godišnjih izvješća vidljivo je kako je ona doživljavala i procjenjivala neprijateljsku djelatnost Katoličke crkve. Izvješća se umnogome ponavljaju iz godine u godinu, pa sam ovdje izdvojio samo ona iz pojedinih godina koja daju ponajbolju sliku opisanoga stanja. Tako primjerice u izvješću za 1951. Udba navodi da je znatan dio katoličkoga svećenstva neprijateljski djelovao, „neki otvoreno i drsko, a neki rafinirano i prikriveno", te da se svećenici nisu ustručavali zlorabiti vjerske funkcije, razna vjerska društva, pjevačke zborove, crkvene odbore, tisak i sl. Za „neprijateljsku" djelatnost pojedinih svećenika u većini slučajeva bila je odlučujuća njihova vlastita neprijateljska orijentacija, najčešće proustaška ili čisto vatikanska. No na njih su znatno utjecala crkvena vodstva i predstavnici Papinske nuncijature u Beogradu. Svećenicima su na različite načine davali na znanje da trebaju zauzimati negativan stav prema „narodnim vlastima" i društvenoj stvarnosti. Smatralo se da nije slučajno što su za nove biskupe imenovane osobe poznate po svojem neprijateljskom stavu prema „narodnim vlastima" (Ćiril Banić i Stjepan Bäuerlein). Također se tvrdi da nije bio rijedak slučaj da su pojedini biskupi okružnicama poticali svećenstvo na neprijateljski stav prema državnim vlastima i u tom smislu nastojali djelovati na svoje vjerske sljedbenike. Kod pojedinih viših crkvenih dužnosnika koji su zauzimali beskompromisan neprijateljski stav prema državnim vlastima i nadalje se zamjećivala tendencija da razne svoje veze u inozemstvu ili pak s inozemcima u zemlji iskoriste da bi „raznim klevetama diskreditirali našu društvenu stvarnost, mjere narodnih vlasti, ili kako bi u inozemstvo proturili najrazličitije klevete, tražeći da se našem državnom rukovodstvu i našim narodima postave zahtjevi u korist neograničenog djelovanja Crkve, kao uvjet za suradnju sa zapadnim zemljama". Tvrdi se da su na taj način željeli otežati socijalističku izgradnju Jugoslavije i omesti uspostavljanje dobrih odnosa s inozemstvom. Dalje se kaže da su se za organiziranje neprijateljske aktivnosti „neprijateljski nastrojeni svećenici" često služili bivšim rukovoditeljima raznih katoličkih organizacija, a osobito bivšim aktivistima križarskih organizacija, koje su već prije rata „odgajale ustaški kadar, a za vrijeme okupacije potpuno se stavile na stranu okupatora i njegovih slugu". Udba je tvrdila da su se svećenici često angažirali i protiv aktivnosti seljačkih radnih zadruga tako što su ih klevetali i na taj ih način nastojali diskreditirati u očima seljaka, a angažirali su se i u akcijama za pisanje molbi pojedinim kolebljivim zadrugarima za izlazak iz zadruga. Na čitavom teritoriju NR Hrvatske osjećao se u oživljavanju vjerskih društava i kongrega-

[1] O svemu više u: AKMADŽA, *Katolička crkva u komunističkoj Hrvatskoj.*

cija pojačani rad nekih svećenika koji su se u prošlosti istaknuli u odgajanju kadra za „ustaški teroristički pokret i čiji su članovi tokom okupacije izvršavali zločine nad našim narodima".

Udba je tvrdila da su se „neprijateljski orijentirani" katolički svećenici najčešće angažirali u širenju neprijateljske promidžbe. Nakon raskida Jugoslavije s Informbiroom bilo je dosta slučajeva da su nastojali preko svoje bliže okoline demoralizirati komuniste tvrdnjama da se u Jugoslaviji više ne gradi socijalizam, nego se prelazi u kapitalizam, jača ovisnost o Zapadu itd. Tvrdilo se da su pojedine ljude plašili ratom, govoreći da im je jedini spas u okrilju Crkve, i da su pojedini svećenici bili aktivni u širenju nacionalne mržnje, koristeći u tu svrhu različite povode i izlike koje su sami izmišljali. Udba navodi da je bilo i nekoliko slučajeva da su svećenici na terenu širili ustaške publikacije koje su sačuvali iz vremena okupacije, pa čak i takve u kojima su bile slike poglavnika Ante Pavelića. Procijenjeno je da je neusporedivo više nego prije došla do izražaja tendencija pojedinih reakcionarnih svećenika da ostvare svoj utjecaj na članove Partije. Navodi se da su se neki svećenici pritom služili najrafiniranijim metodama, obilazili obitelji pojedinih komunista, različitim smicalicama iskorištavali zaostalost i političku neinformiranost pojedinaca, vršili na njih pritisak i prisiljavali ih na sudjelovanje u raznim vjerskim funkcijama i manifestacijama. Ako nisu postizali željeni uspjeh, činili su sve da bi komuniste i njihove obitelji kompromitirali u njihovoj okolini, služeći se pritom najdrskijim klevetama i uvredama. Puštanje u međuvremenu osuđenoga nadbiskupa Alojzija Stepinca na tzv. uvjetni otpust, tj. premještaj u kućni pritvor u Krašiću, prema Udbi je ohrabrujuće djelovalo na svećenstvo i ostale klerikalne elemente, a neprijateljski orijentirani svećenici razvili su s tim u vezi neprijateljsku promidžbu. Oni su javno isticali da je puštanje nadbiskupa Stepinca dokaz o kapitulaciji „Narodne vlasti" pred Zapadom kao i o neizbježnim predstojećim promjenama u Jugoslaviji.[2]

Tijekom 1952. crkveno-državni odnosi dodatno su se zakomplicirali izbacivanjem vjeronauka iz državnih škola i Bogoslovnoga fakulteta sa Zagrebačkoga sveučilišta, što je kulminiralo teroriziranjem biskupa zbog njihove zabrane staleških svećeničkih udruženja koja su u međuvremenu osnivana na poticaj komunističkih vlasti, zbog čega su zaoštreni odnosi sa Svetom Stolicom. U jeku tih zbivanja nadbiskup Stepinac imenovan je kardinalom, što je rezultiralo i prekidom diplomatskih odnosa Jugoslavije sa Svetom Stolicom.[3]

U takvim okolnostima Udba je očekivano intenzivirala svoje aktivnosti prema Katoličkoj crkvi, posebice se angažirajući na pojačanom vrbovanju crkvenih službenika za suradnju. Crkva se i dalje smatrala glavnim neprijateljem režima te je Udba pomno pratila i analizirala njezine „neprijateljske aktivnosti". Tako u izvješću iz 1953. Udba navodi da su neprijateljski nastrojeni

---

[2] HR-HDA-1561-SDS RSUP SRH, kut. 199, šifra (dalje: š.) 00/2, „Izvješće SDB-a NRH za 1951. g.", „Pregled neprijateljske djelatnosti rimokatoličkog klera".

[3] O navedenoj problematici više u: AKMADŽA, *Katolička crkva u komunističkoj Hrvatskoj*.

svećenici i biskupi među vjerskim sljedbenicima promicali i širili uvjerenje da je suradnja Crkve s komunistima nemoguća. U raznim svojim istupima preko propovijedi i u osobnim kontaktima nastojali su stvoriti uvjerenje da je Katolička crkva u Jugoslaviji svakoga dana u sve težem položaju. Iz toga su izvodili zaključke i nastojali stvoriti psihozu da se treba još oštrije i aktivnije boriti protiv neprijatelja Crkve jer ju oni nastoje iskorijeniti. Ton takvu stavu davali su biskupi i istaknutiji klerikalci, koji su tvrdili da komunisti prema Crkvi nastupaju frontalno, pa prema tome ni ona ne treba taktizirati. Iako nisu imali iluzija „da će režim u Jugoslaviji tako brzo propasti", svejedno su smatrali da se protiv komunista treba otvoreno boriti. Radi ostvarenja takvih stavova poveli su žestoku kampanju za pridobivanje što većega broja vjerskih sljedbenika, pogotovo mladeži, a također su se posebno angažirali na pridobivanju „otpadnika", tj. članova Saveza komunista Jugoslavije i njihovih obitelji, za odlazak u crkvu na vjerske obrede. Udba je tvrdila da su ti svećenici u spomenutim akcijama imali prilično uspjeha, što se moglo vidjeti iz masovnih posjeta pojedinim, osobito važnijim, crkvenim proslavama. Smatralo se da je privlačenje i jače vezivanje vjerskih sljedbenika za Crkvu bilo smišljeno da se vjernike odvrati od komunističkoga društvenog uređenja, a s druge strane angažira za političke ciljeve svećenstva. Takva orijentacija svećenstva najbolje se mogla vidjeti iz činjenice da su vrlo često koristili propovjedaonice za izravni, ili neizravni, napad na predstavnike vlasti i za aluzije na stanje u zemlji. Osobito se zaoštravala borba za mladež, u kojoj se svećenstvo služilo svim mogućim sredstvima, često prelazeći okvire dopuštenoga. Istaknuto je da su pritom najčešće korištene prisilne metode i razne prijetnje, klevetanje nastavnika državnih škola koji su izražavali protuvjerski stav, kao i odvraćanje mladih od omladinske organizacije i društvenoga života izravnim zabranjivanjem ili tvrdnjama da u tim organizacijama i na njihovim zabavama vlada nemoral. U privlačenju djece na vjeronauk kombinirali su sredstva za podmićivanje kao što su dijeljenje slatkiša, vođenje na izlete, igranje s djecom itd. Ako ni tim mjerama djecu ne bi privukli k sebi, organizirali su bojkote i prisile nad onima koji ne pohađaju vjeronauk tako što su npr. u nekim mjestima djecu koja ne idu u crkvu čak fizički napadala djeca koja pohađaju vjeronauk.

Navodi se i da se činio pritisak na vjernike u propovijedima, zatim prijetnjama, ustezanjem crkvenih funkcija, istjerivanjem iz crkve za vrijeme obreda, odlaženjem u privatne stanove te nagovaranjem i napadanjem pojedinaca, insceniranjem čuda u cilju zastrašivanja i pridobivanja vjernika i sl. Udba je tvrdila da je vidno mjesto u neprijateljskoj djelatnosti svećenika i klerikalnih elemenata zauzimalo širenje šovinizma i proustaških ideja. „Ustaški nastrojeni svećenici" u propovijedima i osobnim kontaktima često su provlačili misao da dobar Hrvat može biti samo onaj tko je dobar vjernik katolik jer Katolička crkva čuva hrvatsku naciju od njezina uništenja. Bilo je nadalje slučajeva, ističe se, da su navedeni elementi veličali Pavelića i ustaše te zastrašivali one koji surađuju s državnim vlastima tvrdnjama o skorom dolasku ustaša, o njihovu velikom broju i dobroj organizaciji u inozemstvu. Kaže se da su razna proštenja i crkvene proslave obilno korišteni u neprijateljske svrhe tako što se veliki

odaziv vjernika tim događanjima tumačio time da je narod uz Crkvu unatoč svim napadima i progonima koje proživljava.

Posebno je isticano da se neprijateljska aktivnost svećenstva odvijala i u inozemstvu tako što je izvjestan broj svećenika klevetao Jugoslaviju preko pisama i drugih veza. Tvrdi se da su najčešće lažno i tendenciozno, ili čak u izrazito neprijateljskom duhu, takve informacije slali jugoslavenskim građanima koji borave u inozemstvu te da je bilo i slučajeva otvorene špijunaže u smislu davanja informacija predstavnicima drugih zemalja. Boravak nadbiskupa Stepinca u Krašiću obilno su koristili „neprijateljski nastrojeni elementi" i strani tisak, kao i radijske stanice. U svezi sa Stepincem pojavljivali su se brojni komentari o tome da je nevino osuđen, da je on uzor svećenika i borca za crkvena prava, da se nije nikada ogriješio o svoj narod, nego mu je naprotiv nastojao pomoći. Njegova bolest služila je za tvrdnje da je vlast maltretirala Stepinca u zatvoru i da će pred svijetom snositi odgovornost za njegovu eventualnu smrt. Ističe se da su neki župnici, osobito Zagrebačke nadbiskupije, otvoreno na proslavama veličali Stepinca kao kardinala i zagrebačkoga nadbiskupa, a da je sam Stepinac u propovijedima i osobnim kontaktima neprijateljski istupao nastojeći utjecati na svećenike da zadrže svoj neprijateljski i beskompromisni stav prema državnim vlastima.[4]

Slične procjene o neprijateljskom djelovanju Crkve uglavnom se ponavljaju i u izvješću iz 1954., uz naglašavanje nekih novih crkvenih aktivnosti. Ističe se da su mnogi svećenici, pa i biskupi, a posebno redovnici, održavali prilično intenzivne veze s ustaškom emigracijom, odakle su crpli ideje za svoju djelatnost. Te su veze osobito održavali isusovci, franjevci i dominikanci. Nadalje, da je veliki dio reakcionarnih svećenika pratio antikomunističku hajku koja se provodila preko stranih radijskih stanica, pa su i otuda dobivali poticaj za svoju djelatnost. Međutim, Udba je smatrala da su najjači poticaj mnogi svećenici dobivali od svojih pretpostavljenih, koji su u većini slučajeva bili neprijateljski nastrojeni. Održavajući veze s inozemstvom, a s ciljem da naškode interesima Jugoslavije, takvi su crkveni dužnosnici i svećenici zlorabeći poštu ili koristeći mnoge inozemne posjetitelje slali u inozemstvo „izmišljene i klevetničke podatke, koji su govorili o navodnom teškom progonu Crkve i vjere u našoj zemlji". Spominju se i pokušaji da se preko dužnosnika američkoga episkopata utječe na obustavu pomoći Sjedinjenih Američkih Država Jugoslaviji. S druge strane, da bi dobili što više pomoći za sebe i crkvene ustanove, pojedini svećenici slali su u inozemstvo podatke u kojima se strahovito pretjerivalo s obzirom na životni standard i oskudicu u Jugoslaviji te su za sve nedaće, stvarne i izmišljene, bacali krivnju na socijalističko društveno uređenje. Dalje se navodi da su svećenici nastojali prikazati vjernicima da je socijalističko društveno uređenje uzrok svih nedaća i teškoća s kojima se Crkva i narod susreću te koristili svaku priliku za napad na komunizam i komuniste, nastojeći ih diskreditirati u očima vjernika. Usporedno s tim inicirano je infiltriranje

[4] HR-HDA-1561-SDS RSUP SRH, kut. 208, š. 00/11, „Elaborat o neprijateljskoj djelatnosti klera i klerikalnih elemenata od početka 1953. godine do aprila 1957."

klerikalaca u državne ustanove i društvene organizacije tako što se svećenstvo sve više počelo povezivati s klerikalno nastrojenim dužnosnicima raznih organizacija i ustanova i obrađivati ih. Kao novina u djelatnosti neprijateljski orijentiranih svećenika spominju se crkvene propovijedi u koje se vješto umeću aktualne političke teme, u čemu su prednjačili isusovci u Zagrebu, ali to se proširilo diljem Hrvatske. U takvim propovijedima vjernicima je tumačeno da je uzaludna sva politička aktivnost i održavanje raznih konferencija za spašavanje mira u svijetu ako sve to nije bazirano na temeljima katoličke vjere. Pored podrške svećenicima u navedenoj „neprijateljskoj" djelatnosti razni klerikalni elementi ponekad su djelovali i sami ako su se svećenici u njihovim mjestima držali lojalno prema državnim vlastima. U svojoj borbi za mladež svećenici su sve negativnosti koje se događaju mladima tumačili kao posljedicu socijalističkoga sustava i odgoja koji djeca dobivaju u ateističkim školama. Pojedini svećenici ostvarili su vrlo jak utjecaj na školsku mladež i pridobili ju za prosvjedne istupe u školi protiv nastavnoga plana, a neki su čak tražili da se u školama ne predaje ništa što je u suprotnosti s vjerom i crkvenim naukom. Svećenici su koristili i sustav tzv. paralelnih priredbi, tj. da bi onemogućili ili smanjili uspjeh priredbi koje je organizirala omladinska organizacija, oni su istovremeno organizirali razne crkvene svečanosti, i to, po mišljenju Udbe, vrlo uspješno.

Udba je primjećivala i da su pojedine crkvene ustanove prikupljale podatke o natalitetu te su na temelju podataka koji govore o padu nataliteta u pojedinim krajevima izvodile i potencirale zaključke da se komunističkim terorom i biološki istrebljuje hrvatski narod. U školama za spremanje svećenika pitomci su odgajani u neprijateljskom duhu prema socijalističkom uređenju te se kod njih nastojao stvoriti dojam da su oni jedina svijetla točka među mladima u Jugoslaviji. Udba je tvrdila da su u podršci neprijateljskoj djelatnosti osobito bili aktivni oni klerikalni elementi koji su se okupljali oko pojedinih samostana, isusovaca, franjevaca, dominikanaca i franjevaca trećoredaca.

Tijekom 1955. Udba je uočila da postoji, premda još nerazvijena, tendencija u krugu klerikalaca za vođenje nekih širih akcija, primjerice da se djeluje na roditelje radi postavljanja zahtjeva u školskim savjetima da se vjeronauk ponovno uvede u državne škole. Za razliku od prethodnih godina, tijekom 1956. zahvaljujući ponajprije nastojanjima zagrebačkoga nadbiskupa Franje Šepera biskupi su u nekim pitanjima nastupali jedinstveno i organizirano. To se u prvom redu odnosilo na zajednički nastup u pogledu jačanja vjerskoga i crkvenoga života, uvlačenja vjerskih sljedbenika u aktivno sudjelovanje tijekom vjerskih obreda, umjesto prijašnjega pasivnog. S tim ciljem, smatrala je Udba, osnovan je Interdijecezanski liturgijski odbor, a po biskupijama su osnovani dijecezanski liturgijski odbori. Procjenjivalo se da su biskupi tim i drugim mjerama nastojali preuzeti inicijativu na jednom važnom području i ojačati svoj utjecaj i na vjerske sljedbenike i na vlastito svećenstvo, a sve zato da se sa što manje rizika ojačaju opstrukcije socijalističkoga društvenog uređenja i da se rezultati postignuti u pridobivanju vjernika i njihovu širem sudjelovanju u vjerskim obredima iskoriste za odvajanje što većega broja ljudi od državne

vlasti i utjecaja komunističkih političkih organizacija. Udbu je posebice zabrinjavao utjecaj svećenstva na članstvo Partije, osobito u Dalmaciji i Istri. Naime, u tim je krajevima bilo slučajeva da su čitave organizacije sudjelovale u raznim vjerskim obredima ili su povodom vjerskih svečanosti bile inicijatori za priređivanje priredbi. U drugim krajevima pojedini članovi Partije sudjelovali su u vjerskim obredima kao što su blagoslov kuće, crkveno vjenčanje, krštenje djece i sl. Svećenici su se u svojoj „antisocijalističkoj i antikomunističkoj" djelatnosti najčešće služili rodbinom i znancima pojedinih članova Partije, preko kojih su sustavno vršili utjecaj i pritisak. Udba je tvrdila da su isključene članove Partije svećenici rado prihvaćali, a ovi su im služili kao vrlo dobra promidžba o obraćenima, kao i za tvrdnje da i komunisti sve više uviđaju da se bez Boga ne može. U borbi za pridobivanje mladeži na antimarksističke pozicije svećenici su nastojali osigurati podršku prosvjetnih djelatnika, pa je primijećeno da i najviši crkveni dužnosnici podržavaju brojne veze s učiteljima i profesorima. Uočeno je i da se vjeronauk popraćen raspravama i posebne propovijedi za srednjoškolsku i studentsku mladež prakticiraju mnogo više nego prethodnih godina. Glavnim nosiocima takvih aktivnosti smatrani su redovnici, u prvom redu isusovci i franjevci. Takve propovijedi bile su neka vrsta tribina s kojih se, kako je Udba smatrala, vodila ideološka borba protiv materijalističkih nazora stručnim raspravama između propovjednika i slušača. Uočeno je i da su pojedini samostani postali pravo stjecište mladeži, a nekim su učenicima i studentima materijalno pomagali, čak ih i školovali na svoj račun te im davali instrukcije iz školskih predmeta. Udba je smatrala da je cjelokupna i uporna borba Crkve za mladež imala za cilj njezino odvraćanje od socijalističkoga društvenog sustava, njezino paraliziranje izgradnje zemlje, stvaranje od nje „borbenog odreda za interese Crkve i tobožnje nacionalno oslobođenje".[5]

Iako se početkom 60-ih godina, nakon smrti kardinala Stepinca (10. veljače 1960.), uzajamno radilo na normalizaciji crkveno-državnih odnosa, Udba je i dalje smatrala da je šovinističko djelovanje svećenstva u javnim nastupima ili privatnim razgovorima bilo prilično često, pri čemu su se svećenici služili već poznatim tvrdnjama da Srbi dominiraju u Jugoslaviji, pa čak i u samoj Hrvatskoj, a da su Hrvati previše pošteni i svakome vjeruju; da sela u Hrvatskoj postupno izumiru, Hrvati se iseljavaju u inozemstvo, a njihove položaje u zemlji zauzimaju pripadnici ostalih nacionalnosti. No, po mišljenju Udbe, iako je šovinističko djelovanje svećenstva bilo dosta izrazito, tendencioznoga komentiranja političkih događaja u zemlji i svijetu, proustaške promidžbe, širenja lažnih vijesti i sličnih istupa bilo je manje nego prijašnjih godina.[6]

Važno je naglasiti da su u to vrijeme, usporedno s održavanjem Drugoga vatikanskog sabora, vođeni pregovori između Jugoslavije i Svete Stolice o nor-

[5] HR-HDA-10561-SDS RSUP SRH, kut. 208, š. 00/11, „Elaborat o neprijateljskoj djelatnosti klera i klerikalnih elemenata od početka 1953. godine do aprila 1957."

[6] HR-HDA-1561-SDS RSUP SRH, kut. 217, š. 00/20, „Izvještaj o djelatnosti vjerskih zajednica i protumjerama" (1964.).

malizaciji odnosa, što je rezultiralo potpisivanjem *Protokola* 1966. i punom obnovom diplomatskih odnosa 1970. godine.[7]

Protudržavna djelatnost Svete Stolice i Papinske nuncijature

Državne vlasti bile su uvjerene da iza svih navedenih „neprijateljskih" aktivnosti biskupa i svećenstva u Jugoslaviji stoji Sveta Stolica, koja ih izravno, ili neizravno, potiče i podupire, a u čemu je važnu ulogu imala i Papinska nuncijatura u Beogradu do raskida diplomatskih odnosa u prosincu 1952. godine. Tako su Udbine službe tijekom 1951. uočile sve čvršće povezivanje dužnosnika Papinske nuncijature s pojedinim biskupskim ordinarijatima. U kontaktu s pojedinim biskupima i crkvenim službenicima otpravnik poslova Silvio Oddi „ljubomorno" je inzistirao na tome da sve akcije koje bi mogle ići u korist sređivanja odnosa između Crkve i države idu preko Nuncijature, a nikako da pojedini crkveni službenici sa svoje strane uređuju aktualne probleme. On je uspio aktivirati sve biskupe da budu na oprezu i ometu svaki, pa i najmanji pokušaj svećenika za proširenje istarskoga Društva svećenika sv. Ćirila i Metoda na ostalo svećenstvo u Hrvatskoj i Jugoslaviji.[8] Pojedini viši crkveni dužnosnici, za koje se smatralo da su posebno odani Svetoj Stolici, sami su, po mišljenju Udbe, primijetili da Oddi nastoji provesti šovinističke talijanske stavove u odnosu na Jugoslaviju. Tako se pazinski administrator, biskup Dragutin Nežić, odupro Oddijevu traženju da bezuvjetno uvede propovijedi na talijanskom jeziku u istarskim gradovima kazavši mu da Hrvati za vrijeme Talijana, premda su bili većina, nisu smjeli ni moliti na hrvatskom jeziku.[9]

Neprijateljski stav Svete Stolice, po mišljenju Udbe, dolazio je do izražaja izravnim miješanjem u unutarnje stvari Jugoslavije. Kulminirao je krajem 1952. direktivom biskupima o zabrani rada svećeničkih staleških udruženja i tendencioznim imenovanjem Stepinca kardinalom, a produžio se nesmanjenom jačinom i 1953. godine. Nakon prekida diplomatskih odnosa s Jugoslavijom Sveta Stolica nastavila je s upletanjem u razne „beznačajne sitnice" s očitom tendencijom da biskupe i svećenstvo „drži na uzdi" i neposredno rukovodi cjelokupnim životom i radom Katoličke crkve u Jugoslaviji. Udba je tvrdila da je neprijateljski stav Svete Stolice posebno došao do izražaja po-

---

7 O navedenom više u: AKMADŽA, *Katolička crkva u komunističkoj Hrvatskoj*.

8 Istarsko svećeničko udruženje sv. Ćirila i Metoda prvo je osnovano staleško udruženje svećenika, pod vodstvom Bože Milanovića, ali – za razliku od drugih udruženja – jedino koje je imalo odobrenje mjesnoga biskupa. Unatoč nastojanjima državnih vlasti da se ono omasovi uključivanjem svećenstva iz ostalih dijelova Hrvatske te ujedini s kasnije, uz pomoć državnih vlasti, osnovanim Društvom katoličkih svećenika Hrvatske, zahvaljujući otporu porečko-pulskoga biskupa Dragutina Nežića to se nikada nije dogodilo. O tome više u: TROGRLIĆ, *Mons. Božo Milanović*; TROGRLIĆ, *Odnosi Katoličke crkve u Istri*; TROGRLIĆ, *Represija jugoslavenskog komunističkog režima prema Katoličkoj crkvi u Istri*.

9 HR-HDA-1561-SDS RSUP SRH, kut. 199, š. 00/2, „Izvješće SDB-a NRH za 1951. g.", „Pregled neprijateljske djelatnosti rimokatoličkog klera".

maganjem ustaškoj emigraciji u Zavodu sv. Jeronima. Tu je tvrdnju potkrepljivala činjenicom da su visoki vatikanski dužnosnici sudjelovali na proslavi 500. godišnjice postojanja Zavoda. Tu proslavu, kojoj je dan širok publicitet, naglašeno je, maksimalno su iskoristili ustaški emigranti za napad na Jugoslaviju. Izravno miješanje u jugoslavenske unutarnje poslove došlo je do izražaja i 1953., kada je Sveta Stolica zabranila biskupima vođenje razgovora i sklapanje bilo kakvih dogovora s državnim vlastima.[10] Tvrdilo se da je neprijateljski stav Svete Stolice iskazan i u njezinoj ulozi prilikom anglo-američke odluke o dodjeli Trsta Italiji, pri čemu je i sam papa Pio XII. iskazao zadovoljstvo izražavajući svoj „iredentistički stav" u svezi s tom odlukom, ističući da se „raduje spomenutoj anglo-američkoj odluci i da se nada da će isto takva radosna vijest uslijediti u pogledu cijele Istre". Neprijateljsku djelatnost idućih godina Sveta Stolica izražavala je, po mišljenju Udbe, ponajprije pojačanim napadima u tisku i radijskim emisijama. Kaže se da je na uređivanje emisija Radija Vatikan na hrvatskom jeziku izravno utjecao Krunoslav Draganović s jednom skupinom ustaških emigranata, pa su te emisije postale „posve ustaške i harangerske, a može se reći da u pogledu tona, pristojnosti i jezika nisu niti na nivou svojevremenih harangerskih emisija kominformovskih radio-stanica". Udba je tvrdila da se u tu djelatnost uključio i sam papa Pio XII., koji je 1955. preko Radija Vatikan i posebnim brzojavom slao kardinalu Stepincu poruke u kojima ga je veličao i hrabrio u njegovoj nepomirljivosti prema državnim vlastima.[11]

U izvješću iz 1956. kaže se da na terenu organi Udbe nisu pristupali sustavnijem radu glede rekonstrukcije veza Papinske nuncijature i onih osoba koje su dolazile u kontakt s njezinim dužnosnicima. Izražena je „opravdana sumnja i mogućnost" da su te osobe angažirane za vatikansku obavještajnu službu, pa je upozoreno na potrebu sustavnoga rada s obzirom na to da podaci o tim vezama postoje, a mogu se i naknadno prikupljati preko suradnika.[12]

Sljedećih godina, posebice nakon Stepinčeve smrti, Udba je svoj rad glede Svete Stolice i Nuncijature usmjerila ponajprije na praćenje njihovih aktivnosti u svezi s jugoslavensko-vatikanskim pregovorima.

---

[10] Početkom 1953. Tito je, nakon prekida diplomatskih odnosa sa Svetom Stolicom, crkveno-državne odnose počeo rješavati s biskupima, bez vatikanskoga utjecaja. U skladu s tim uspio je s biskupima dogovoriti formiranje Privremene komisije Saveznoga izvršnog vijeća, na čijem je čelu bio Boris Krajger. No Sveta Stolica zabranila je biskupima rad u toj komisiji te je ona morala prekinuti rad. Više u: AKMADŽA, *Katolička crkva u komunističkoj Hrvatskoj*, 146-151.

[11] HR-HDA-1561-SDS RSUP SRH, kut. 208, š. 00/11, „Elaborat o neprijateljskoj djelatnosti klera i klerikalnih elemenata od početka 1953. godine do aprila 1957."

[12] HR-HDA-1561-SDS RSUP SRH, kut. 206, š. 00/9, „Aktuelni problemi i zadaci u vezi rada po vjerskim zajednicama za 1956. g."

Udbini pokušaji razbijanja crkvenoga jedinstva

Nakon što su vlasti odustale od prvotne ideje odvajanja Crkve u Jugoslaviji od Svete Stolice, jedan od glavnih zadataka bio je razbijanje crkvenoga jedinstva da bi se što veći broj svećenika pridobio za suradnju s državnim vlastima i otpor crkvenoj hijerarhiji. Time se nastojalo omogućiti što veći nadzor državnih vlasti nad Crkvom. Unošenje podjele među svećenstvom ponajprije se očitovalo u jačanju svećeničkih staleških udruženja. Istarsko udruženje, koje je jedino imalo odobrenje za rad mjesnoga biskupa Dragutina Nežića, nastojalo se staviti pod državni nadzor i proširiti na ostale krajeve Hrvatske. No otpor biskupa bio je snažan, a posebno je širenje izvan Istre sprečavao biskup Nežić. Za jačanje podjela osobito je korištena Komisija za vjerska pitanja NR Hrvatske na čelu s mons. Svetozarom Rittigom. Za provođenje diferencijacije izvođene su razne kombinacije i iskorištavani antagonizmi unutar samoga svećenstva, a sve se to odvijalo preko postojeće agenturne mreže. Udba je procjenjivala da je osobito uspješno bilo zaoštravanje odnosa između Prvostolnoga kaptola zagrebačkog i zagrebačkih biskupa u raznim materijalnim pitanjima te vezano uz položaje i prestiž. U Šibeniku se agenturnim kombinacijama uspio zaoštriti odnos između većega broja svećenika i novoimenovanoga šibenskog biskupa Ćirila Banića, uz kojega su čvrsto ostali, kako je tvrdila Udba, samo neki najreakcionarniji svećenici. U Rijeci je uspješno pojačavan antagonizam prema biskupu Josipu Srebrniću, a zbog Srebrnićeve namjere da Krčku biskupiju pripoji Senjsko-modruškoj uspjelo se stvoriti neraspoloženje protiv njega i kod svećenstva Krčke biskupije.[13]

Ključni projekt stvaranja podjela preko svećeničkih udruženja vodila je Udba. S tim u svezi u jednom Udbinu elaboratu stoji sljedeće:

> „U tretiranju udruženja sveštenika moramo poći od toga da su ona zapravo samo jedna od formi rada prema kleru na liniji diferencijacije. Diferencijacija u redovima klera ima široku osnovu na kojoj udruženja sveštenika predstavljaju njen skoro adekvatan izraz, jednu od najsnažnijih i najefikasnijih sredstava u radu na toj liniji […].
>
> Osnovno što udruženja pretstavljaju to je baza za okupljanje sveštenstva na liniji lojalne saradnje sa narodnim vlastima. To je, [s] obzirom na neprijateljski stav većine sveštenstva prema unutrašnjem uređenju FNRJ, krupna uloga. Naša težnja da se sa udruženjima rešavaju neka pitanja crkvenog karaktera, koja se inače sa Episkopatom zbog stava crkvenih funkcionera ne mogu rešavati, pretstavljaju ustvari težnju da se i pored beskompromisnih stavova crkvenog rukovodstva i reakcionarnog dela nižeg sveštenstva pristupi u neku ruku normalizovanju i sredjivanju odnosa Crkve sa državom i da se sve to odvija preko lojalnog dela nižeg sveštenstva, koja se naravno nalaze pod našim uticajem. Osnovni motivi zbog kojih danas postoje udruženja jesu okupljanje pozitivnog dela sveštenstva na lojalnu praktičnu saradnju sa

[13] HR-HDA-1561-SDS RSUP SRH, kut. 199, š. 00/2, „Izvješće SDB-a NRH za 1951. g.", „Pregled neprijateljske djelatnosti rimokatoličkog klera".

narodnim vlastima, pasivizaciju u verskom smislu delatnosti, ograničavanje negativnog uticaja na verske službenike. Čitav ovaj proces zapravo pretstavlja diferencijaciju u redovima klera, pri čemu se kler faktički deli u dva tabora: na sveštenstvo okupljeno u udruženjima, tj. na lojalni deo sveštenstva, koji stoji na liniji saradnje sa narodnim vlastima, a nasuprot ovome stoje crkvene hijerarhije sa onim reakcionarnim delom sveštenstva. To su razlozi zbog kojih udruženja unutar redova Crkve dovode do odvajanja u redovima sveštenstva. Udruženja svojom funkcijom nama pružaju mogućnost poduzimanja daljih mera na liniji diferencijacije, na stvaranju sukoba unutar crkvene hijerarhije, na produbljivanju otpora prema crkvenim funkcionerima, na preduzimanju administrativnih mera krivičnog gonjenja protiv verskih rukovodioca i reakcionarnih sveštenika.

Nasuprot reakcionarne i neprijateljske skupine, koju pretstavlja kler, mi pored ostaloga suprotstavljamo udruženja sveštenika, koja u ovom smislu predstavljaju naše uporište, uporište našeg političkog i obaveštajnog rada legalnog organizovanog oblika u redovima sveštenstva, odnosno crkvene klerikalne hijerarhije. Ovo je bitno za ocenu uloge i ciljeva udruženja ne samo na liniji diferencijacije, već i opštem planu borbe protiv Crkve.

Udruženja sveštenika po svom karakteru i radu, po ulozi koja im je namenjena, s obzirom na specifičnosti koje općenito pretstavljaju crkve i kler, udruženja sa stanovišta UDB-e faktički pretstavljaju najviši oblik obaveštajnog rada. Ona su takva – zbog toga što se mi Crkvi i njenoj delatnosti suprotstavljamo čitavom njenom organizacijom, koja je stvorena iz redova crkvene hijerarhije i deluje u njoj protiv nje. Sa ovakvom organizacijom u redovima klera mi smo ne samo u stanju da vršimo obaveštajni rad u smislu doznavanja pojedinih stvari i slično, već da preko udruženja sprovodimo akcije sasvim političkog karaktera. Crkveni funkcioneri su prinudjeni da se sada bore za očuvanje svog vlastitog klera.

Inicijativa za stvaranje udruženja potekla je od UDB-e. Čitav rad u periodu priprema za stvaranje udruženja padao je skoro isključivo na naše organe, tako da su sva udruženja, sem ĆMD-a u Istri, ustvari plod i nastojanje organa UDB-e da u redovima sveštenstva stvore što dublju diferencijaciju.

U fazi stvaranja udruženja, tj. u pripremanju organi UDB-e u svom operativnom radu oslanjali su se na mali broj pozitivnih sveštenika, koji su pored saradnika, a u tesnom kontaktu sa našim organima nosili glavni teret prvih koraka na stvaranju udruženja, na pridobijanju novih pristalica, na organizovanju sastanaka, u diskusijama, na spremanju referata i rezolucija itd. Kod stvaranja postojećih udruženja, u procesu priprema za udruženje do osnivačkih skupština, bilo je osnovno da se pridobije što veći broj sveštenika koji će biti spremni da stupe u udruženja. Pored malog broja sasvim pozitivnih sveštenika, koje nije bilo potrebno posebno obradjivati, organi UDB-e pošli su linijom masovnog vrbovanja sveštenika za stupanja u udruženja. Obično se sveštenicima pristupilo na patriotskoj bazi, kod drugih je pak vršen pritisak na osnovu kompromitirajućeg materijala, sa jednim delom sveštenstva održavao se lični kontakt bez nekog formalnog vrbovanja i sl. Veći deo saradničke mreže tako vrbovane, naravno nije imao skoro nikakva kvaliteta, ali to se od njih nije ni zahtevalo ni očekivalo. Zadatak većeg dela te mreže sastojao se u tome da se učlane u udruženja i da podržavaju liniju glavnih foruma udruže-

nja. Zato je veći deo na toj osnovi vrbovane agenture, kasnije otpao, ali su oni ostali i dalje članovi udruženja. Da bi se obezbedio pravilan tok organizovanja udruženja, agenturi su davani sasvim konkretni zadaci: koga pridobiti, s kim razgovarati, šta govoriti na sastancima, koga predlagati, kako napisati referat i sl. Svi sastanci, sve skupštine, referati, rezolucije itd. u krajnjoj liniji organizovani su i sastavljeni od organa UDB-e do najmanjih detalja. Svaki saradnik imao je pri tome odredjeni zadatak.

Da bi se stvorili što bolji uslovi za stvaranje udruženja, organi UDB-e vrlo često su primenjivali administrativne mere sračunate uglavnom na pritisak nad sveštenstvom koje je nalazilo izlaz iz takve situacije u učlanjenju u staleška društva. Na tom planu vršena su brojna hapšenja, saslušavanja, kažnjavanja za prekršaj po raznim pitanjima, razna ograničenja u pastoralnom radu i sl."[14]

Čitavu 1953. godinu, nakon što su biskupi u rujnu 1952. donijeli odluku o zabrani svećeničkih staleških udruženja *Non licet*, po izvješću Udbe, neprijateljska djelatnost katoličkih biskupa i dijela svećenstva najviše je dolazila do izražaja u borbi protiv „pozitivnih" svećenika, koji su se angažirali u radu na formiranju Staleškoga društva katoličkih svećenika NR Hrvatske. Borba inicijativnih odbora Društva da okupe oko sebe „pozitivne" svećenike i s druge strane „protumjere i represalije neprijateljski nastrojenih biskupa" angažirale su katoličko svećenstvo u međusobnoj borbi. Udba je mislila da je ta borba apsorbirala dobar dio svećeničkih snaga koje bi inače bile koncentrirane na jačanje vjerskoga života, utjecaja Crkve na mase i druge oblike neprijateljske djelatnosti protiv socijalističkoga društvenog uređenja. Međutim, i pored angažiranja biskupa i dijela svećenstva i klerikalnih elemenata u neprijateljskoj djelatnosti na razbijanju Društva, prilično se jako isticala i izrazita neprijateljska djelatnost u raznim vidovima. Udba je tvrdila da neprijateljski nastrojeni biskupi i svećenici zauzimaju stanovište da se komunistima, koji su načelno protiv vjere, ne smije dopustiti da još više učvrste svoj položaj u zemlji i inozemstvu, što su komunisti postizali stvaranjem svećeničkoga društva koje u svojem programu ima lojalan stav i suradnju s državnim vlastima. Udba je konstatirala da su otvoreni neprijateljski istupi dijela biskupa – koji su proizišli iz njihovih neprijateljskih pobuda prema jugoslavenskom društvenom uređenju – kao i neprijateljski odnos Svete Stolice prema Jugoslaviji te strah da će svećenstvo prestati biti jedinstveni oslonac svakom otporu društvenim i političkim mjerama državnih vlasti doveli do izvjesne podvojenosti među biskupima. Ta je podvojenost uočena s obzirom na taktiku u odnosu pojedinih biskupa prema državnim vlastima kao i stavu i mjerama prema svećeničkim udruženjima.[15]

Nakon spomenute zabrane svećeničkih udruženja Udba je krenula u obračun s onim biskupima koje je smatrala glavnim protivnicima udruženja. Uslijedio je niz istražnih postupaka protiv biskupa, od kojih se raznim pritis-

[14] KRIŠTO, *Partija, UDBA i svećenička udruženja*, 83-97.

[15] HR-HDA-1561-SDS RSUP SRH, kut. 208, š. 00/11, „Elaborat o neprijateljskoj djelatnosti klera i klerikalnih elemenata od početka 1953. godine do aprila 1957."

cima posebice tražilo priznanje da je nalog za zabranu stigao od Svete Stolice. Neki su biskupi popustili pritiscima te priznali umiješanost Svete Stolice, no neki su to odlučno odbili.[16]

Pritisci Udbe na biskupe u Hrvatskoj ipak nisu urodili plodom, pa je broj svećenika učlanjenih u hrvatsko udruženje bio zanemariv u odnosu na druge republike. Kako su najslabiji rezultati postizani u radu i omasovljenju Društva u NR Hrvatskoj, tamošnja Udba upozoravala je na potrebu promjene pristupa u radu s tim u vezi. Tako Udba NR Hrvatske u izvješću za 1956. samokritički konstatira sljedeće:

> „Pri vodjenju akcije za diferencijaciju osnovno je, kao i kod svih ostalih poslova, da naši organi ne rasipaju svoje snage i da prvenstveno djeluju na UDB-ovski način, jer će od takvog načina rada biti najveći mogući efekat. Za ostale poslove treba zainteresirati društvene i političke organizacije i što je najvažnije preko mreže stvoriti situaciju u kojoj će sami članovi Staleškog društva najaktivnije unapredjivati interese svog Društva, biti njegovi agitatori itd. Organi UDB-e trebaju forsirano raditi na pridobivanju novih saradnika, te preko njih kao i dosadašnjih imati pregled aktivnosti čitavog Staleškog društva, osigurati da se u Društvo ne uvlače neprijateljske, razbijačke i negativne tendencije, te onemogućiti intrige, koje su svećenicima svojstvene i koje su, na pr. u posljednje vrijeme, veoma štetile uspješnom radu Glavnog odbora. Preko mreže treba osigurati maksimalnu aktivnost svih članova Društva, počevši sa pridobivanjem novih članova (ako nije moguće legalnih, onda ilegalnih), do suradnje u društvenoj štampi, učestvovanja na društvenim sastancima itd. Osim toga, takve saradnike treba što potpunije orijentirati i na ostale zadatke izvan Društva, jer kao svećenici zato imaju raznovrsne i dobre mogućnosti.
>
> Često puta na terenu se dogadja, da pojedini reakcionarni svećenici i razni klerikalni elementi, koji su od ovih nahuškani, vrše pritisak na lojalne svećenike, te na ovaj ili onaj način, klevećući ujedno naše društveno uredjenje, provode tzv. 'Non licet'. U mnogim slučajevima protiv takve djelatnosti ništa se ne poduzima, premda se radi o krivičnom djelu ili barem prekršaju Zakona o pravnom položaju vjerskih zajednica. Takva nesmetana djelatnost spomenutih elemenata na pojedinim terenima onemogućava uspješno vodjenje diferencijacije. Zbog toga u buduće treba provoditi zakonske mjere u cilju onemogućavanja tih elemenata. Kod poduzimanja eventualnih protumjera ne smije se prakticirati da se one vode na osnovu iskaza ili svjedočenja članova ili funkcionera Staleškog društva, jer bi takva praksa više štetila nego koristila akciji za diferencijaciju i dala u ruke biskupima teški argument protiv Društva, da zbog njega i njegove djelatnosti stradavaju pojedini vjernici i svećenici."[17]

---

[16] Više u: AKMADŽA, *Biskupi, komunisti i svećenička udruženja*; VIDOVIĆ, *Kvirin Klement Bonefačić*; VIDOVIĆ, *Mons. Ćiril Banić*; SRAKIĆ, *Cruce et labore – Križem i radom*; AKMADŽA, JOSIPOVIĆ BATOREK, *Stradanja svećenika Đakovačke i Srijemske biskupije*.

[17] HR-HDA-1561-SDS RSUP SRH, kut. 206, š. 00/9, „Aktuelni problemi i zadaci u vezi rada po vjerskim zajednicama".

Pojava jedinstvenoga istupa biskupa, koja je po mišljenju Udbe došla do izražaja 1956., nije bila karakteristična samo u intenziviranju vjerskoga života, nego je bilo simptomatično da je kod biskupa u pojačanoj mjeri dolazila do izražaja tendencija usklađivanja stavova i u onim pitanjima u kojima su se prije znatnije razilazili. Naime, neki biskupi koji su imali tolerantniji stav i taktičnije postupali prema svećeničkim udruženjima počeli su, po mišljenju Udbe, razmišljati o eventualnim energičnijim mjerama, pa i suspendiranju pojedinih članova Društva. Na to su ih, prema Udbi, naveli uspjesi najenergičnijih biskupa u likvidaciji Društva u svojim biskupijama i činjenica što za te poteze nisu snosili neke teže posljedice niti ih je vlast kažnjavala.[18]

Inače, po podacima Udbe NR Hrvatske iz 1956., od ukupno 194 člana Društva njih 45 djelovali su kao suradnici Udbe, a većina ostalih nalazila se na popisu kontakata operativnih djelatnika. Konstatirano je da je tako ostvaren potpuni uvid u rad Društva i dobiveni su korisni podaci za veći broj svećenika koji su dolazili u kontakt s „udruženjašima" suradnicima Udbe.[19]

Najvažnijim suradnicima, koji su ujedno bili članovi Glavnoga i Nadzornoga odbora Društva, rukovodio je jedan operativac Udbe. On je preko suradnika imao potpuni uvid u rad Društva, pa je ono cijelo vrijeme bilo pod nadzorom, a njegova aktivnost usmjeravana na sustavni rad na unošenju podjela među svećenstvom.[20]

Međutim, bez obzira na sve navedeno, Udba u svezi s djelovanjem Društva u Hrvatskoj nije postigla zadovoljavajuće rezultate. Biskupi su, uz svesrdnu potporu nadbiskupa Stepinca, zadržali čvrst stav prema „udruženjašima", tako da se njihov broj iz godine u godinu smanjivao te se Društvo s vremenom potpuno pasiviziralo.

Udbine operativne mjere protiv Katoličke crkve

U svojim operativnim mjerama protiv Katoličke crkve Udba je najveću pozornost posvećivala stvaranju što brojnije suradničke mreže među svećenstvom. Početkom 50-ih godina Udba je bila prilično zadovoljna širenjem suradničke mreže, ali 60-ih se ta mreža znatno sužavala.

[18] HR-HDA-1561-SDS RSUP SRH, kut. 208, š. 00/11, „Elaborat o neprijateljskoj djelatnosti klera i klerikalnih elemenata od početka 1953. godine do aprila 1957."

[19] HR-HDA-1561-SDS RSUP SRH, kut. 207, š. 00/10, Godišnji izvještaj za 1956., str. 30, 57, 58.

[20] HR-HDA-1561-SDS RSUP SRH, kut. 210, š. 00/13, Izvještaj SDS NRH za 1958. godinu, str. 125.

Tablica 1. Brojčani pokazatelji suradničke mreže iz redova crkvenih osoba (1954. – 1965.)[21]

Grupacije iz kojih su vrbovani suradnici Udbe	1954.	1956.	1957.	1958.	1959.	1960.	1961.	1962.	1963.	1964.	1965.
Svjetovni svećenici	147	142	150	152	143	116	107	104	96	95	
Redovnici	46	15	29	26	32	26	27	21	23	29	
Redovnici laici	2	4	4	3	3	2	2	1	1		
Redovnice	19	18	17	17	17	10	10	6	6	6	
Bogoslovi	15	18	18	11	21	18	7	10	9	15	
Učenici srednjih vjerskih škola	28	11	11	4	9	8	4	5	10	6	
Ukupno crkvenih osoba	**257**	**208**	**229**	**213**	**225**	**180**	**157**	**147**	**145**	**151**	**140**

U izvješću Udbe za 1951. ističe se povećanje novih vrbovanja svećenika za suradnju. Uspjelo se u mnogim slučajevima pasivizirati svećenstvo kombinacijama u samim vrhovima, onemogućiti neprijateljsku djelatnost ili ukloniti osobe s položaja s kojega su takvu djelatnost provodile. Također se uspjelo utjecati na stav crkvenoga rukovodstva prema državnim vlastima, kao i na zahtjeve koje su ovi postavljali, tj. ti su se zahtjevi u mnogim slučajevima minimalizirali utjecajem preko suradnika prije nego što su i postavljeni. Udba međutim nije bila zadovoljna pokrivenošću biskupija operativnim djelatnicima koji trebaju raditi na pitanjima svećenstva. Takav je slučaj 1951. bio u Đakovačkoj, Krčkoj, Senjsko-modruškoj, Križevačkoj i Dubrovačkoj biskupiji, kao i Pazinskoj administraturi. Ondje gdje su operativni djelatnici bili angažirani zapaženi su veliki nedostaci u njihovu radu jer su teško zadobivali povjerenje suradnika, što je dovodilo do toga da se suradnici pasiviziraju ili postaju dezinformatori.

Među operativne mjere Udbe spada i sustavna akcija izvlačenja kadrova iz Crkve. Ona se početkom 50-ih nije baš uspješno provodila. Ipak je tijekom 1951. napustilo svoje zvanje i zaposlilo se u građanstvu nekoliko svećenika i desetak bogoslova, što je bio rezultat provođenja mjera Udbe i Kontraobavještajne službe (KOS). Kombiniranim akcijama iz crkvenih je redova izvučeno desetak časnih sestara. No s obzirom na to da su velikom broju časnih sestara priznate državne mirovine, čime su se samostani eko-

[21] Brojeve u ovoj i tablicama koje slijede prikupio sam iz Udbinih godišnjih izvješća za navedeno razdoblje. Za 1955. nisam pronašao podatke.

nomski konsolidirali, to je dobrim dijelom uvjetovalo da časne sestre nisu htjele napuštati samostan.[22]

U izvješću iz 1952. posebno je izraženo nezadovoljstvo izvlačenjem časnih sestara iz Crkve, uz konstataciju da je njihov broj u Hrvatskoj ostao približno isti kao i prije Drugoga svjetskog rata, a novicijati su prepunjeni. U tom smislu trebalo je poduzeti bolje operativne mjere prema onim sestrama do kojih je lakši pristup, tj. onima koje rade u župama i državnim ustanovama poput bolnica. Najlogičnijim načinom njihova izvlačenja smatran je taj da ih se što više angažira na rad u civilnoj odjeći, pri čemu je potrebna suradnja i ustanova koje ih upošljavaju.[23]

U izvješću iz veljače 1956. navodi se da organi Udbe nisu bili dovoljno djelotvorni te da se osjeća veliki raskorak između potreba i mogućnosti. Ocijenjeno je da zadaci vezani uz svećenstvo, i na liniji onemogućavanja neprijateljskoga djelovanja i na liniji diferencijacije i izvlačenja kadra, zahtijevaju veoma široko angažiranje čisto Udbinim sredstvima i metodama. Istaknuto je da je broj operativaca zaduženih za svećenstvo bio potpuno nerazmjeran, tj. malen u odnosu na potrebe, a postojeći kadar nije dovoljno kvalificiran. Najveće kritike iznesene su na rad sa suradničkom mrežom, iako se radi o „najdragocjenijem operativnom sredstvu UDB-e" s obzirom na to da su ostala sredstva, osobito tehnička, bila vrlo slaba i nedostatna, a mnogi operativci nisu se njima znali služiti. Smatralo se da bi operativci Udbe trebali veći dio svojega djelovanja ostvarivati preko kvalitetne suradničke mreže, a u opći se nadzor uključivati samo u slučaju određenih signala o neprijateljskoj djelatnosti s ciljem njezina sprečavanja. Što se tiče Katoličke crkve, istaknuto je da najveću pozornost treba posvećivati njezinim najvišim ustanovama, a zatim, u skladu s hijerarhijskom ljestvicom, ostalim ustanovama i organizacijama. Naime, upozoreno je na to da je stanje glede nadzora biskupskih ordinarijata vrlo nezadovoljavajuće. Nešto bolje, prema izvješću, bilo je samo u Zagrebačkoj nadbiskupiji i Dubrovačkoj biskupiji, gdje iznutra djeluje barem jedan ili više Udbinih suradnika, a u ostalim biskupijama djeluju samo izvana. U tom smislu izražena je potreba pridobivanja većega broja suradnika koji će djelovati iznutra. Upozoreno je i na slabe rezultate u ostvarivanju kombinacija kojima bi cilj trebao biti stvaranje kompromitirajućega materijala za najviše crkvene dužnosnike, čak i ondje gdje su i sami biskupi mlađi ljudi, koji su npr. skloni ženama. No upozoreno je na to da se takvim kombinacijama može pristupiti samo obazrivo, promišljeno i solidno. Naglašeno je da posebnu pozornost treba posvetiti mogućim biskupskim kandidatima, tražeći njihove slabe točke, što treba omogućiti regrutiranjem što većega broja suradnika iz tih krugova. Oni bi trebali biti buduće glavno uporište Udbe, bez obzira na to postali biskupi ili ne, jer će uvijek djelovati u važnim crkvenim krugovima.

[22] HR-HDA-1561-SDS RSUP SRH, kut. 199, š. 00/2, „Izvješće SDB-a NRH za 1951. g.", „Pregled neprijateljske djelatnosti rimokatoličkog klera".

[23] HR-HDA-1561-SDS RSUP SRH, kut. 206, š. 00/9, „Aktuelni problemi i zadaci u vezi rada po vjerskim zajednicama za 1956. g."

Posebno je izraženo nezadovoljstvo stanjem suradničke mreže u redovničkim vodstvima i samostanima, i muškim i ženskim. Istaknuto je da npr. nema nijednoga suradnika u provincijalnim vijećima. Takvo stanje rezultiralo je i slabom zastupljenošću redovnika u svećeničkim udruženjima u Hrvatskoj. Zaključeno je da bi u svakom samostanu koji ima pet ili više redovnika morao postojati barem jedan suradnik Udbe. Posebnu pozornost trebalo je posvetiti isusovcima zbog njihova velikoga ugleda i utjecaja u najvažnijim crkvenim ustanovama, ali i u Vatikanu. Također je trebalo pojačati rad u vjerskim školama, gdje se organi Udbe trebaju u pojedinačnim slučajevima orijentirati i na dalekosežnije kombinacije s ciljem da se sigurni i provjereni suradnici pripremaju u tim školama da bi poslije zauzeli važnije položaje u crkvenoj hijerarhiji. No konstatirano je loše stanje suradničke mreže u tim školama, što pokazuje i činjenica da je u Zagrebu, Dubrovniku i Đakovu Udba imala samo po jednoga suradnika među učenicima, a u Splitu i Pazinu nijednoga. Istaknuto je da je mnogo veća pozornost posvećena izvlačenju učenika iz tih škola, što je smatrano ispravnim, nego regrutiranju suradnika, što je trebalo pojačati. Pripreme za regrutiranje suradnika trebalo je započeti već kod kandidata za vjerske škole, koje je trebalo prepoznavati već u ministrantskim krugovima. Konstatirano je i da je nužno pojačati suradnju s organima KOS-a, koji postižu iznimne uspjehe kod polaznika vjerskih škola tijekom odsluženja vojne obveze. Udba je KOS-u trebala dostavljati više podataka o polaznicima vjerskih škola pri njihovu odlasku na odsluženje vojnoga roka, a nakon povratka iz vojske nastaviti suradnju s njima kako se ne bi više događalo da oni nakon povratka u školu prekinu suradnju. Najbolje rezultate u pridobivanju suradnika Udba je ostvarivala kod onih svećenika koji su djelovali u župama, kao i kod vjernika angažiranih u župama. Razlog je bio u olakšanom pristupu tim osobama. Posebnu pozornost Udba je također trebala posvetiti nadzoru veza svećenstva u Hrvatskoj sa svećenicima u inozemstvu te s političkom emigracijom. Zaključeno je da zbog svega iznesenog operativci na terenu trebaju voditi kvalitetne dosjee o svim osobama koje su svojim zvanjem vezane uz vjerske zajednice, kao i za one klerikalne elemente koji su uočeni da aktivno neprijateljski djeluju. Također je trebalo osigurati kvalitetna tehnička sredstva za prisluškivanje, posebice za nadzor najvažnijih vjerskih središta, a osobito biskupija. Posebno je važnom smatrana kontrola poštanskih pošiljki, koju je trebalo kvalitetnije provoditi s obzirom na sve češću praksu oštećivanja pri otvaranju zbog korištenja najprimitivnijih tehničkih sredstava. Konstatirano je da je nužno pojačati i angažman Narodne milicije i njezinu bolju suradnju s Udbom glede crkvene problematike.[24]

[24] HR-HDA-1561-SDS RSUP SRH, kut. 206, 00/9, „Aktuelni problemi i zadaci u vezi rada po vjerskim zajednicama za 1956. g."

Tablica 2. Brojčani podaci o suradnicima Udbe iz redova laičkih skupina i organizacija u službi Crkve ili blisko povezanih s njom (1954. – 1960.)

Grupacije iz kojih su vrbovani suradnici Udbe	1954.	1956.	1957.	1958.	1959.	1960.
Članovi crkvenih odbora	199	47	47	34	40	21
Stalni članovi crkvenih pjevačkih zborova	126	41	46	28	28	26
Članovi bratstava, kongregacija i sl.	88	32	45	17	24	20
Bivši dužnosnici laičkih katoličkih organizacija	41	21	15	9	9	6
Ukupno pripadnika laičkih organizacija u službi Crkve	**454**	**141**	**153**	**88**	**101**	**73**

Šezdesetih godina Udba je postigla bolju tehničku i organizacijsku kvalitetu u nadzoru Katoličke crkve. Tako u njezinu izvješću za 1964. stoji da su Udbinim razradama obuhvaćeni svi biskupi, pomoćni biskupi, provincijali, istaknutiji isusovci (razrada „Misionar") te nekoliko kanonika i svećenika čije su aktivnosti i djelovanje važni za službu. Obrada biskupa u cjelini smatrana je dobrom. Bolje su bili obrađeni kolektivni sastanci biskupa, odnosno Biskupske konferencije, pri čemu je intenzivno korišteno nekoliko najkvalitetnijih suradnika. Unaprijeđene su i pojedinačne razrade biskupa u Zagrebu (Franje Šepera, Franje Kuharića i Josipa Lacha), Splitu (Frane Franića), Dubrovniku (Pavla Butorca i Ive Gugića[25]) i Zadru (Mate Garkovića i Marijana Oblaka). Tome je doprinijelo stvaranje nove, kvalitetne suradničke mreže te bolja orijentacija i stalnije korištenje postojeće. Vođene su razrade i biskupa Dragutina Nežića, Celestina Bezmalinovića, Karmela Zazinovića i Josipa Arnerića, a u razradi Stjepana Bäuerleina došlo je do izvjesnoga nazadovanja. Unaprijeđene su i razrade provincija Presvetoga Otkupitelja u Splitu i franjevaca konventualaca u Zagrebu. Za ostale provincije razrade su vođene na razini prijašnjih rezultata.

U obradi jugoslavenskih biskupa za vrijeme njihova boravka u Rimu i sudjelovanja na koncilu također su postignuti prilično dobri rezultati. U tim razradama korišteni su najkvalitetniji suradnici, što je omogućilo dobar uvid u djelatnost biskupa tijekom boravka u Rimu, sudjelovanja i istupanja na koncilu. Ostvaren je širi i kvalitetniji uvid u praćenju aktivnosti Radija Vatikan (Sekcija za Jugoslaviju), kao i spikera Egona Scheibla. U toj razradi korišteni su suradnici koji su po zadacima Udbe putovali u inozemstvo. Poboljšana je

[25] Ivo Gugić, pomoćni biskup dubrovački od 1961., splitski od 1967. te biskup kotorski od 1983. do 1996., u međuvremenu je vrbovan za Udbina suradnika pod kodnim imenom „Luko" te je u tom svojstvu korišten i za unošenje prislušnih uređaja na sjednice Biskupske konferencije. HR-HDA-1561-SDS RSUP SRH, kut. 242, š. 001/24, „Plenum Biskupske konferencije održan 1967. g."

i obrada Zavoda sv. Jeronima te ostvaren općenito bolji informativni uvid u rad uprave Zavoda i studenata. Dobiveni su kvalitetni podaci o političkim i odgojnim stavovima uprave te o njihovim odnosima prema jugoslavenskim diplomatskim i konzularnim predstavnicima.

Tijekom 1964. nad katoličkim svećenstvom vođeno je 297 nadzora, od čega šest grupnih, te su zajedno obuhvaćali 335 osoba. To je bilo 152 nadzora manje nego 1963. godine. Smanjenje je uvjetovano „realnijim sagledavanjem neprijateljske djelatnosti". Prešlo se naime na nadzor samo onoga svećenstva koje stalno i otvorenije neprijateljski istupa ili obavlja neku od funkcija u svojem zvanju (kanonici, dekani i profesori). Takva orijentacija, po mišljenju Udbe, pozitivno se odrazila na operativni rad, pa su izdvojene najinteresantnije osobe iz redova svećenstva, čija je neprijateljska djelatnost temeljitije i bolje praćena. Suradnička mreža općenito je povećana u svećeničkim redovima, ali i znatno pomlađena preko novozaređenih svećenika i bogoslova, koji su uglavnom vrbovani za vrijeme služenja vojnoga roka u Jugoslavenskoj narodnoj armiji (JNA), a neki se nakon odsluženja nisu ni vratili u crkvene redove. Udba je vrlo pozitivno ocijenila svoju suradnju s oficirima JNA. Osnovni zadatak koji si je Udba odredila za iduću godinu bilo je stvaranje mreže kvalitetnijih suradnika, tj. angažirati za suradnju one koji su stvarno u stanju kvalitetno obavljati svoj zadatak. Kako je naznačeno u tablici 1, Udba je 1964. u suradničkoj mreži imala 95 svjetovnih svećenika, 29 redovnika, 6 časnih sestara, 15 bogoslova i 6 učenika srednjih škola.[26]

Kada se navedeni podaci pretvore u postotke, s obzirom na ukupni broj nabrojenih crkvenih službenika u prvoj polovini 60-ih, vidljivo je da je taj postotak za neke skupine izrazito malen. Naime, tih je godina u Hrvatskoj djelovalo oko 1200 svjetovnih svećenika[27], što bi značilo da je među njima bilo oko 8% suradnika Udbe, redovnika oko 5% (od oko 580), časnih sestara 0,2% (od oko 3400), bogoslova 2,5% (od oko 600) te učenika srednjih škola 0,5% (od oko 1200). Ukupno gledano, od oko 7000 osoba iz tih grupacija s Udbom je 1964. surađivala 151 osoba ili 2,1%. Kada se izdvoji Udbi najinteresantnija skupina, tj. svećenici i redovnici, od njih ukupno oko 1780 bilo je 124 suradnika, tj. oko 7%.

Osim crkvenih osoba i ljudi iz laičkih i organizacija koje su svojim aktivnostima bile usko vezane s Crkvom, Udba je koristila i suradnike iz redova građanstva, najčešće obične vjernike, koji su trebali prikupljati podatke o djelovanju pojedinih crkvenih službenika.

[26] HR-HDA-1561-SDS RSUP SRH, kut. 217, š. 00/20, „Izvještaj o djelatnosti vjerskih zajednica i protumjerama" (1964.).

[27] Vidi: AKMADŽA, *Katolička crkva u komunističkoj Hrvatskoj*, 489.

Tablica 3. Brojčani podaci o građanima suradnicima Udbe korištenim u razradama crkvenih osoba (1954. – 1965.)

	1954.	1956.	1957.	1958.	1959.	1960.	1961.	1962.	1963.	1964.	1965.
Građani korišteni u razradama crkvenih osoba	**681**	**362**	**327**	**210**	**312**	**185**	**277**	**203**	**215**	**146**	**121**

Iz svih tablica vidljivo je da se iz godine u godinu broj suradnika Udbe u pravilu smanjivao. No, iako je iz dokumenata vidljivo da je svake godine dio suradnika brisan iz suradničke mreže, to ne znači da se broj suradnika smanjivao zbog toga, jer su oni redovito nadomještani novim suradnicima. Glavni razlog smanjenja broja suradnika Udbe jest taj što je dio njih preraspoređen na suradnju s Informativnom službom Ministarstva vanjskih poslova (djelovanje prema emigraciji i inozemstvu općenito) ili suradnju s Narodnom milicijom.

Tablica 4. Ukupni brojčani podaci o Udbinoj suradničkoj mreži korištenoj za razradu Katoličke crkve (1954. – 1965.)

Grupacije iz kojih su vrbovani suradnici Udbe	1954.	1956.	1957.	1958.	1959.	1960.	1961.	1962.	1963.	1964.	1965.
Ukupno crkvenih osoba	257	208	229	213	225	180	157	147	145	151	140
Ukupno pripadnika laičkih organizacija u službi Crkve	454	141	153	88	101	73					
Građani korišteni u razradama crkvenih osoba	681	362	327	210	312	185	277	203	215	146	121
Ukupno	**1392**	**711**	**709**	**511**	**638**	**438**	**434**	**350**	**360**	**297**	**261**

Osim osoba službeno vrbovanih za suradnju s Udbom, za razradu vezano uz Katoličku crkvu korištene su i crkvene osobe s kojima je Udba uspostavila kontakt, ali nisu službeno stupile u suradnički odnos. Takvih je osoba, npr. po podacima iz 1954., bilo 181 iz redova svećenika i redovnika.[28]

[28] HR-HDA-1561-SDS RSUP SRH, kut. 202, š. 00/5.

Na kraju je bitno naglasiti da je najveći dio spomenutih suradnika Udbe vrbovan raznim ucjenama i prijetnjama te da velika većina njih nije ničime ispunila Udbina očekivanja, zbog čega su mnogi često brisani iz suradničke mreže. Kada se pomnije analiziraju izvješća koja su pojedini suradnici dostavljali Udbinim službenicima s kojima su bili na vezi, uglavnom se može zaključiti da su ona općenita i ne donose nikakve važne podatke, nego informacije koje su Udbi, ali i široj javnosti, već bile poznate.

Zaključak

Nakon uspostave komunističke vlasti u Jugoslaviji i eliminacije svih političkih protivnika Katolička crkva ostala je jedina snažna i dobro organizirana ustanova u kojoj su komunisti vidjeli mogućega oponenta. Zato su komunističke vlasti poduzele niz represivnih i političkih mjera da onemoguće njezino javno djelovanje i oslabe njezin utjecaj u društvu. U tom su smislu biskupi i svećenici ubijani i zatvarani, oduzimana je crkvena imovina, zabranjivan je vjerski tisak i vjeronauk, zatvarane su vjerske škole i vršen pritisak na bogoslove da odustanu od školovanja za svećeničko zvanje, pokrenuta je promidžbena hajka protiv Crkve i svećenstva, provođena je diferencijacija među svećenstvom, posebice preko svećeničkih staleških udruženja, vrbovani su svećenici za suradnju s tajnim službama te se poduzimao niz drugih mjera za slabljenje crkvenoga utjecaja u društvu. Glavnu operativnu ulogu u provođenju tih mjera imale su represivne službe, ponajprije Udba i ostale službe Sekretarijata unutrašnjih poslova, kao i KOS, koji je uglavnom djelovao na crkvene osobe na odsluženju vojnoga roka u JNA. Kako su one vidjele stanje u Katoličkoj crkvi, procjenjivale njezinu „neprijateljsku" aktivnost, planirale operativno djelovanje i provodile određene protucrkvene mjere pokazuju nam njihova godišnja izvješća za Hrvatsku od 1951. do 1965., kao i analize i elaborati koji su tek od 2017. postali dostupni javnosti u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu. Osim toga u ovom su radu prvi put prikazani stvarni brojčani pokazatelji o svećenicima i drugim crkvenim službenicima ili osobama usko vezanim uz rad Crkve koji su bili na razne načine korišteni kao dio suradničke mreže komunističkih tajnih službi u djelovanju prema Katoličkoj crkvi u obrađenom razdoblju. Potrebno je naglasiti da je velika većina tih osoba prihvatila suradničku ulogu uslijed pritisaka i ucjena i uglavnom nije ostvarivala rezultate koje je Udba od njih očekivala, zbog čega su često i brisani iz suradničke mreže. Da od te suradničke mreže Udba nije imala velike koristi potvrđuje i činjenica da ona sve vrijeme postojanja nije uspjela ostvariti svoje ciljeve u borbi protiv Katoličke crkve.

Izvori

HR-HDA-1561-SDS RSUP SRH: Hrvatska, Hrvatski državni arhiv, Zagreb, fond 1561, Služba državne sigurnosti Republičkog sekretarijata za unutrašnje poslove Socijalističke Republike Hrvatske.

Literatura

AKMADŽA, Miroslav. *Biskupi, komunisti i svećenička udruženja*. Zagreb: Synopsis, 2018.

AKMADŽA, Miroslav. *Katolička crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945. – 1980.* Zagreb; Slavonski Brod: Despot Infinitus; Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2013.

AKMADŽA, Miroslav; JOSIPOVIĆ BATOREK, Slađana. *Stradanja svećenika Đakovačke i Srijemske biskupije 1944.-1960.* Slavonski Brod; Đakovo: Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje; Đakovačko-osječka nadbiskupija, 2012.

KRIŠTO, Jure. *Partija, UDBA i svećenička udruženja. Udbin elaborat o Udruženjima i drugi dokumenti*. Zagreb: Hrvatska kulturna zaklada – Hrvatsko slovo, 2014.

SRAKIĆ, Marin. *Cruce et labore – Križem i radom. Biskup Stjepan Bäuerlein i Đakovačka i Srijemska biskupija (1951. – 1973.).* Đakovo: Đakovačko-osječka nadbiskupija, 2014.

TROGRLIĆ, Stipan. *Mons. Božo Milanović istarski svećenik (1890. – 1980.). Crkveno-vjersko i javno-političko djelovanje*. Zagreb; Pazin: Kršćanska sadašnjost; Državni arhiv u Pazinu, 2011.

TROGRLIĆ, Stipan. *Odnosi Katoličke crkve u Istri i jugoslavenske državne vlasti 1945. – 1954.* Pazin: „Josip Turčinović“, 2008.

TROGRLIĆ, Stipan. *Represija jugoslavenskog komunističkog režima prema Katoličkoj crkvi u Istri 1945. – 1971.* Pazin: Državni arhiv u Pazinu, 2014.

VIDOVIĆ, Mile. *Kvirin Klement Bonefačić – biskup splitski i makarski za vrijeme komunističkog režima 1944.-1954.* Split; Metković: Crkva u svijetu; Ogranak Matice hrvatske Metković, 2015.

VIDOVIĆ, Mile. *Mons. Ćiril Banić – biskup šibenski 1951.-1961. u raljama UDBE*. Split; Metković: Crkva u svijetu; Ogranak Matice hrvatske Metković, 2016.

SUMMARY

The Operational Measures of Communist Law Enforcement Authorities Towards the Catholic Church in Croatia from 1951 to 1965

After the establishment of communist rule in Yugoslavia and the elimination of all political opponents, the Catholic Church remained the only strong and well-organised institution in which the communists saw a possible opponent. This is why the communist authorities carried out a series of repressive and political measures in order to prevent its public activities and weaken its influence in society. Bishops and priests were assassinated or imprisoned, Church property was confiscated, religious publications and seminaries were banned, religious schools were closed and ordinands pressured to give up on studying for priestly vocations, a propaganda campaign was launched against the Church and its priests, priests were scrutinized (especially through clerical associations) and recruited as informants for the secret services, and a series of other measures was carried out with the goal of weakening the influence of the Church in society. The main operational role in the implementation of these measures was played by law enforcement services, primarily the State Security Administration and the other services of the Secretariat of the Interior as well as the Counterintelligence Service, which concerned itself mostly with ecclesiastical persons performing compulsory military service in the Yugoslav People's Army. These services' annual reports for Croatia from 1951 to 1965 and their analyses and studies, which only became available to the public in the Croatian State Archives in Zagreb in 2017, offer us insights into law enforcement's views on the conditions in the Catholic Church, their assessments of its 'hostile' activities, and the ways in which they planned their activities and carried out certain anti-Church measures. In addition, this paper is the first to present the actual numerical indicators of priests and other Church officials or persons closely connected to the work of the Church who were in various ways employed as a part of the collaborator networks of communist secret services in their activities regarding the Catholic Church in the stated period. It is important to highlight that the vast majority of these persons agreed to collaborate due to pressure or blackmail, for the most part failed to produce the results that the State Security Administration had expected of them, and were therefore often removed from the collaborator network. The State Security Administration benefited little from this network, and the fact that it failed to achieve its goals in its struggle against the Catholic Church confirms this.

Key words: State Security Administration; Catholic Church; Croatia; communist regime